

SZÓRVÁNYOK HÉTKÖZNAPJAI

Erdély etnikai, felekezeti és kulturális szempontból még ma is sokszínű régió. A románok Ardealnak, a szászok pedig Siebenbürgennek nevezik. Az erdőségeken túli (Transilvania) tartomány etnikai szerkezete az elmúlt évezredben folyamatosan módosult és változott elsősorban a tervszerű, csoportos telepítések és a spontán migráció eredményeképpen. A legújabb történeti demográfiai kutatások és tanulmányok azt jelzik, hogy a magyarság Erdélyben már a 18. század közepén kisebbségbe került (Veres 2002a: 77–85). A Székelyföld és a Partium közötti területeken a magyar közösségek jelentős része kisebbségben, szórványban vagy szigetszerű településekben él napjainkban.

A *szórványosodás*, mint kulcsfogalom a romániai magyar értelmiségi és politikai elit diskurzusaiban elsősorban a két világháború közötti időszakban bukkant fel gyakrabban. A magyar elitréteg csak az első világháborút követő, gyökeresebb politikai változások után, tehát amikor már elveszítette korábbi hatalmi pozícióit, döbönt rá a régió reális etnikai szerkezetére. Ez a szimbolikus mezőnyben értelmezett kulcsfogalom a 20. század második felében fokozatosan kiegészült a *csángósodás* kifejezéssel is a romániai magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos, 20. század végi szövegekben. A tudományos, művelődési és politikai élet képviselői ezzel az utóbbi fogalommal leggyakrabban olyan komplex folyamatot neveznek, melynek keretében magyar nyelvű iskola, egyház és értelmiségi réteg hiányában felgyorsul és kiteljesedik egy kisebbségben élő magyar közösség kulturális, nyelvi, tudati, etnikai és nemzeti asszimilációja (Tánczos 1997).

A szórványlétről szóló eddigi tanulmányok általában csak felülnézetből vizsgálták a kisebbségben élő magyar csoportokat, s a szórványközösségekben zajló migrációs, asszimilációs, kulturális és etnikai folyamatokat leggyakrabban értékvesztésként, drámai, tragikus folyamatként értelmezték. Azok a *bennszült* személyek, akik mindennapjaikat szórványközösségekben élik, jóval gyakorlatiasabban viszonyulnak életükhöz, sorosukhoz és etnikai környezetükhöz. Miközben a falusi közösségek rendre szétesnek éppen a felgyorsult modernizáció és az egyre kiteljesedő individualizáció közepette, a rurális településekben élő egyének is már elsősorban individuumként tervezik és alkotják meg életpályájukat. Természetes számukra, hogy a modernizációs folyamatokkal összekapcsolódó életminták elsősorban a többség közvetítésével jutnak el hozzájuk (Biczó 2000: 8).

Ebben a dolgozatban elsősorban az erdélyi magyar szórványközösségek hétköznapijait, a szomszédos románsággal kialakított kapcsolatrendszerét és találkozásait, valamint együttélési szabályait és modelljeit vizsgáljuk fel (lásd Pozsony 2003b).

A kultúra és a társadalom kutatói csak a 20. század második felében fedezték fel az egyének és a közösségek *kis* életét, s e paradigmaváltás hatására tanulmányaikban jelentős mértékben felértékelődött az egyén és tapasztalata, valamint hétköznapi cselekvésmintakészlete, szocializációja és életvilága. Az 1980-as évektől kezdődően a különböző stúdiumokban már fokozottabban bontakozott ki a hétköznapiság iránt érdeklődés, s az óta elsősor-

ban antropológusok, mikrotörténészek, néprajzosok és szociológusok foglalkoztak intenzívebben elemzésével és értelmezésével. Számos kutató úgy vélte, hogy az emberek mindennapos gondolataiban és cselekedeteiben jobban tetten lehet érni, meg lehet ragadni a nagyobb történelmi változások csíráit, mozgatórugóit és természetét (Frykman 1989: 70–71).

A 20. század második felében kibontakozott modernizáció hatására egyszerre vált fontossá és láthatóvá az egyén meg környezete, aki rendszerint önmagát és közvetlen valóságát hasznosítja mintaként tágabb életvilágának megértéséhez (Frykman 1989: 71). A történelmi antropológusok az utóbbi évtizedekben elsősorban írott források segítségével keresték a választ arra, hogy egy adott korban és helyen *hogyan gyúrték le eleink a mindennapokat*, milyen személyes kapcsolatrendszert alakítottak ki *kicsiny világukban*, milyen alapvető túlélési stratégiákat működtettek különböző krízishelyzetekben (Burke 1991: 39–44, Darnton 1987: 125–168, Imhof 1992: 15–27).

Az egyének tehát rendszerint olyan történetileg jól elrendezett életvilágokba születnek bele és olyan társadalmi közegben szocializálódnak, melyeknek pontosan kodifikált és normatív szabályai alapvetően megkönnyítik az abban való tájékozódást, az abban végzett cselekvést. Tehát egy adott közösség által felhalmozott sajátos tudás, világértelmezés és pontosan kidolgozott cselekvésminták alapvetően biztonságot nyújtanak az embernek, ugyanakkor folyamatosan megteremtik az egyén társadalmi, kulturális környezetét és valóságát is. A hétköznapi szintjén élő cselekvések általában minden közösségben jól meghatározott rendszerbe szerveződnek, kifejezik egy embercsoport alapvető értékrendjét, konkrét elképzeléseit arról, hogyan éljen és cselekedjen az őt körülvevő világban (Hoppál 1984: 379–380, Verebélyi 2005: 33–34).

A román dominanciájú erdélyi településekben élő magyar személyek, családok és közösségek életét is alapvetően meghatározza a szomszédságukban élő etnikai többség hétköznapi stratégiája, gazdasági, társadalmi, művelődési és vallásos élete. Az eddigi stúdiumok az erdélyi magyar szórványközösségeket elsősorban etnikus/nemzeti mezőnyben vizsgálták, legtöbbször felülnézetből értelmezték kapcsolatrendszerüket, nyelvhasználatuk és identitásuk alakulását. Ennek a megközelítésnek legtöbbször az lett az eredménye, hogy a szórványban élő magyar személyeket és családokat olyan tehetetlen, sajnálnivaló, kilátástalan és távlatvesztett csoportokként, világmentő mutatták be, akiknek személyi integritása alapvetően megcsorbult (Biczó 2000: 4–6). Az írott és a vizuális sajtó Romániában is jelentős mértékben hozzájárult e *depravációs* jellegű szórványolvasat kialakulásához (Szilágyi N. 1997a, 1997b).

Tanulságos ebből a szempontból egy oltszakadati gazda kijelentése, mely egy dél-erdélyi lutheránus szórványtalálkozón hangzott el: *Tiszteletes úr, minket ne képzeljenek handikápoknak, fogyatékosoknak! Mi olyan ép, egészséges emberek vagyunk, akik információk és kapcsolatok segítségével, saját két kezünkkel is meg tudjuk keresni családunk kenyerét becsületesen.*²⁵ Éppen ezért úgy vélem, hogy a szórványban élő magyar

²⁵ Oltszakadát, 2001.

személyek, családok hétköznapi kapcsolatrendszerének bemutatása jóval közelebb visz minket világlátásuk, mentalitásuk, identitásuk és életstratégiájuk megértéséhez.

Egy kisebbségben, szórványban élő magyar csoport hétköznapi kapcsolatrendszerében is jelentős helyet foglalnak el a családi, rokoni, szomszédsági, felekezeti, egyházi, művelődési, iskolai, társadalmi, gazdasági, lokális, regionális és etnikumközi viszonyok. Dolgozatunkban éppen azoknak a folyamatosan kialakított és változó rendezőelveknek a bemutatására tesszük a hangsúlyt, melyek alapvetően meghatározzák mindennapi életüket, együttélési modelljeiket.

Az etnikailag vegyes erdélyi falvak és vidékek nagytöbbségében a különböző nyelvű, felekezetű személyek, családok és közösségek rendszerint diszkrétan elkülönültek egymástól. Az ilyen településekben készített etnikus térképek azt mutatják, hogy mind-egyik csoport előnyben részesítette az etnikailag homogén falurészeket meg utcákat. Ez a józan elkülönülés megnyilvánult a profán és a szakrális tér felosztásában is: pl. természetesen vélték, hogy vasárnap és ünnepek idején külön templomban imádkoznak, külön iskolába, művelődési házába, kocsmába járnak, külön sírkertbe temetkeznek stb. Egészen a polgárosodás kibontakozásáig ez a józan elkülönülés jellemezte alapvetően a különböző erdélyi etnikai közösségek egymás mellett élését, s ezt az elkülönülést tükrözik még napjainkban is a vegyes települések etnikai térképei. Ugyanakkor egészen a 20. század elejéig nagyobb régióinkban az etnikailag, nyelviileg, felekezetiileg és a kulturálisan egynemű családok kialakítását kedvelték és javallták (Pozsony 2003b: 126–128, Pozsony–Szabó szerk. 2004: 31–34).

Ebben a gyakorlatban az első világháborút követő évtizedekben, majd az 1962-es kollektivizálás utáni időszakban gyökeres változás következett, mivel a különböző ajkú, felekezetű, társadalmi csoportok közötti határok hirtelen elmozdultak és egybemosódtak. Az erdélyi falvakban első lépésként a felekezeti, majd a lokális, végül pedig az etnikai endogámiát oldották fel. Egy-egy település belső határainak egybemosódása ugyanakkor azt is eredményezte, hogy a falvak, városok belterülete etnikailag, kulturálisan megszínésedett. Ezt a folyamatot csak tovább bonyolította, hogy a cigány családok *lát-hatatlan gazdasága* látványos anyagi gyarapodással járt a 20. század második felében, s a korábban féltve őrzött szakrális terekben telkeket vásároltak, újonnan megteremtett gazdagságukat pedig káprázatos palotákkal és villákkal reprezentálták (lásd Kemény 2000).

A 20. század második felében a korábbi társadalmi, felekezeti, etnikai határok fokozatosan összemosódtak, átjárhatóbbakká váltak egy-egy településen belül. Több faluban pedig azt figyeltük meg, hogy a két domináns etnikai csoport (románok és magyarok) közé gyakran cigányok telepedtek be, akik különösen az 1989-es romániai rendszerváltás utáni évtizedben jelentős anyagi és szellemi tőkére tettek szert, s az újonnan kiépített hatalmukat a szimbolikus szférában (pl. politikában, egyházi életben) is reprezentálni óhajtják (Bakó 2003: 177–183, Kemény 2000, Pozsony 2003b: 135–137).

A szórványban élő magyar közösségek és a többségi románság viszonyát a gazdasági szférában működő kapcsolatok és érdekek határozzák meg alapvetően. Mivel a különbö-

ző etnikai csoportok a középkortól kezdődően eltérő ökológiai keretben éltek, az évszázadok során természetes módon kialakult a közös környezet erőforrásainak hallgatólagos felosztása. Az erdélyi tájak és a különböző etnikai csoportok közötti „munkamegosztás” reprezentálódott a regionális kirakodóvásároknál is. Például a Sebes-Körös folyó mellett található Feketetóra október második hetében a mócok elhozták faedényeiket, a máramarosi románok a gyapjából készített csergőiket, a bihari magyarok gabonájukat, a járai és a körösrévi magyar fazekasok cserépedényeiket, a cigányok pedig rézből készített edényeikkel érkeztek. Ugyanezzel a gyakorlattal találkozunk napjainkban Mócsón, Mezőség vásáros központjában is (Kós 1972: 33–35, 1976: 326–379).

A magyarok elsősorban a nagyobb folyók menti síkvidékeket népesítették be és szállták meg Erdélyben, ahol növénytermesztéssel és nagyobb állatok tenyésztésével foglalkoztak (Kósa L. 1991). A szászok jelentős szerepet játszottak az erdélyi kézműves központok és a városi rendszer kialakításában. Falvaikban virágzó szőlőkultúra bontakozott ki, de már viszonylag korán, a 19. század végén rátértek az intenzívebb földművelésre, bevezették a vetésforgót és ipari növényeket termesztettek (Binder 1982: 127–248, Binder–Kovács 1981, Dorner 1910). Az örmények fontos szerepet játszottak a kézműves ipar fejlődésében és a Kelet-Európából Nyugatra irányuló szarvasmarha-kereskedelem kibontakozásában (Kisbán 1992, Pál 1997). A zsidó közösségek szintén a kereskedelmi és a pénzügyi életet határozták meg egészen a második világháború végéig, deportálásukig, megsemmisítésükig (Carmilly-Weinberger 1994: 75–80, Féder 2006: 427–524). A románok egészen a polgárosodás kibontakozásáig elsősorban havasi juhtenyésztéssel foglalkoztak Erdélyben, majd később fokozatosan bekapcsolódtak a növénytermesztésbe és kézműves életbe. A 19. század végétől már fontos szerepet játszottak a bőr meg a gyapjú kisüzemi feldolgozásában is (Kósa L. 1991).

A polgárosodás során, természetes módon kialakult gazdasági rendszer azonban hirtelen felborult az első világháború utáni évtizedekben, s különösen a második világháborút követő kollektivizálás során, s a különböző nemzetiségek azóta már ugyanazokért az erőforrásokért versenyeznek. Éppen ezért a gazdasági szférában megszületett érdekellentétek sok esetben etnicizálódtak, s alaposan megterheltek a különböző etnikai csoportok közötti viszonyrendszert a mindennapok során is.

A nemesi réteg egészen a második világháború végéig jelentős szerepet játszott az erdélyi falvak gazdasági, társadalmi és politikai életében. Az Erdélyben berendezkedő román hatalom minden eszközzel arra törekedett az első világháborút követő években, hogy megtörje a magyar arisztokrácia gazdasági hatalmát (Móricz 1932). Ennek ellenére, egészen 1944-ig a magyar nemesség jelentős mértékben támogatni tudta a szórványban élő magyarság egyházi, iskolai és művelődési életét. Ugyanakkor, elsősorban gazdasági alapjának köszönhetően, megfelelő védelmet is biztosított egy-egy román többség közepette élő szórványmagyar közösségnek. A kommunista hatalom a második világhégést követő politikai változások után megfosztotta birtokaitól ezt a mintaadó réteget, kilakoltatta kastélyaiból, udvarházaiból, kényszerlakhelyekre koncentráltta, embertelen viszonyok között szándékozott felmorzsolni, legtöbbször fizikailag is megsemmisí-

teni. A magyar arisztokrácia felszámolása csakhamar új helyzetet teremtett és új fejezetet jelentett a kisebbségben, szórványban élő magyar családok és közösségek életében, mivel már nem számíthattak a korábbi nemesi elit oltalmára (Kovács-Kiss szerk. 2003).

A bukaresti hatalom a sztálinista években szintén erőszakos eszközökkel fosztotta meg minden vagyonától, földjeitől, eszközeitől, lakásától a magyar közösségek vagyonosabb, gazdasági és kulturális téren szintén mintaadó, kuláknak bélyegezett rétegét. Majd az 1962-es kollektivizálás során megfosztotta létalapjától a magyar falusi gazdaságot is. Ezek a rendelkezések csakhamar azt eredményezték, hogy a gazdasági és a politikai hatalom elsősorban a román többség kezében összpontosult, míg a magyarság alárendelt, kiszolgáltatott réteggé vált. Ezt a folyamatot csak tovább mélyítette az 1960-as évek végétől kibontakozó, erőszakos és mesterséges iparosítás (Kristó szerk. 1999, Oláh 2001). Érdekes jelenség, hogy az 1989-es romániai rendszerváltozást kísérő, Nyugat-Európába irányuló munkamigráció során a szórványban élő magyar fiatalok elsősorban román pályákon, román kapcsolatrendszer segítségével szervezték meg kilépéseiket, mivel mentális térképükön Magyarország legtöbbször nem is szerepelt elérhető célországként (Gábor–Veres szerk. 2005, Tóth P. P. szerk. 2005).

A szomszédsági kapcsolatok a polgárosodás és a modernizáció kibontakozása után is erősek és intenzívek maradtak az erdélyi falvakban. Az egymás szomszédságában élő, különböző ajkú családok között napjainkban is általában szoros kapcsolatok működnek, melyek leggyakrabban kölcsönös segítségnyújtásban, intenzívebb kommunikációban, friss és konvertálható információk kicserélésében, megbeszélésében és értelmezésében finalizálódnak. A természetes szomszédság egy etnikailag vegyes településben azt is eredményezi, hogy nagyon sok információval rendelkeznek a más ajkú, felekezetű, foglalkozású család életmódjával, kultúrájával és értékrendjével kapcsolatban. Egymást meghívják a fontosabb családi eseményekre (pl. keresztelőre és esküvőre), haláleset alkalmával pedig invitálás nélkül elvárják a közvetlen tőzsomszédok segítségét. Az etnikailag vegyes településekben a tőzsomszédságból tehát nemcsak jogok, hanem alapvető emberi kötelességek is fakadnak. Ha egy szomszéd meghal, akkor hívás nélkül illik átmenni, kérés nélkül segíteni a bajba jutott családon. Ugyanez érvényesül lakodalom, keresztelő esetében is, amikor a más ajkú jobb szomszédot illik meginvitálni a kiemelkedőbb családi eseményre. Mindezek a szoros lokális kapcsolatok a hétköznapi szintjén azt is eredményezik, hogy megismerik a szomszéd kultúráját, annak jellegzetes, saját életükből hiányzó elemeit pedig számos esetben kipróbálják, kiértékelik és beépítik (Pozsony 2003b: 128–131).

Az interetnikus kapcsolatok sajátos példáját jelenti az a gyakorlat, amikor a másik, szomszédos etnikai csoport specialistájának szolgáltatásait veszik igénybe, tehát gyakorlatilag „átjárnak” a másik kultúrába. Etnikailag vegyes településekben és kontaktónákban a magyarok számára természetes és elfogadott, hogy betegség, lopás esetében igénybe veszik ortodox pópák, szerzetesek mágikus szolgáltatásait, akik a megszállott betegből kiűzik az „ördögöt”, a tulajdonukat megkárosító tolvaj ellen pedig fizetség ellenében „fekete-misét” cerebrálnak. A román falusi közösségek rendszerint igény-

be vették egy-egy jobb magyar kézműves (pl. asztalos, ács, kádár, szabó stb.) hétköznapi szolgáltatásait. Egy erdélyi közmondás találónan fogalmazta meg: *Az a jó gazda, aki román juhászt, magyar vincellért, német számtartót alkalmaz.* A társadalmi kapcsolatháló szerkezetében tehát kiemelt szerepet játszanak a specialisták, a szomszédok, az azonos nemzedéki vagy társadalmi csoporthoz tartozók természetes kooperációi (Czégényi 1999, Csoma 1992: 7; Keszeg 1996b).

A térbeli közelség, különösen az erdélyi szórványközségekben, azt is elősegíti, hogy mélyebben, részleteiben megismerik a velük együttélő család, közösség kultúrájának specifikus elemeit, eltérő értékrendjét. A saját életükből hiányzó elemet előbb kiértékelik, mérlegelik, majd, ha azt jónak találják és szélesebb körben be is fogadják, csak akkor építik be saját közösségi kultúrájuk centrálisabb részeibe. Az erdélyi magyar szórványközségekben napjainkban természetesnek vélik, hogy a belső kultúrából hiányzó elemet elsősorban a szomszédos kultúrából adaptálják. Például a dél-erdélyi magyarok a szászoknál megismert kakaskivégző játékokat még napjainkban is éltetik, pedig az átadó közösség, vagyis a szászok, már rég távoztak Erdélyből. Ez a tavasszal, húsvétkor gyakorolt szokásesemény, a 20. század második felében, a nacionalista, totalitárius hatalom szorításában, fontos etnikai eseménnyé, kimondottan magyar nemzeti ünneppé változott Apácán és Oltszakadátan (Pozsony 1998: 190–192).

Az erdélyi szórványközségek kultúrája napjainkban azért is színesebb, mint a homogén magyar területeken élőké, mivel a szomszédos románoktól és szászoktól folyamatosan adaptáltak újabb és újabb elemeket meg javukat. Például a Dél-Erdélyben található magyar közösségek (pl. Oltszakadát, Halmágy, Kóbor stb.) népi építészetét, lakáskultúráját, viseletét, társadalom- és gazdaság szerkezetét a második világháborút megelőző időkből erős szász hatás érte. Ezt a folyamatot hatékonyan elősegítette, hogy ezek a közösségek több évszázadon át az autonóm szász Királyföldre tartoztak adminisztratív szempontból. A 16. század közepén elsősorban a hitújítás lutheri szárnya terjedt el közösségeikben. A dél-erdélyi magyar szigetek lakossága a 19. század végén, vagyis a modern polgári nemzeti identitás és kultúra kiépítésének idején, tudatosan eltávolodott a szász kultúra és társadalom vonzásától, s ez a disszimilációs folyamat csakhamar a korábban viselt „szászos” jellegű ünnepi, templomi öltözet „díszmagyarra” való felcserelésében finalizálódott (Pozsony 1998).

A román népi kultúra hatása napjainkban legintenzívebb a mezőszéki nyelvszigetekben és az etnikailag vegyes településekben. Ez megnyilvánul elsősorban a nyelvi elemek kölcsönzésében, de a hagyományos népi kultúra más területein is: pl. gasztronómiában, viseletben, néphitben, népzeneben, táncos folklórban, gazdálkodásban stb. Például a legtöbb magyar közösségben a 20. század második felében fokozatosan meghonosodtak a románság jellegzetes savanyú levesei és különböző puliszkaeledelei (pl. bálmos). Egy-egy mezőszéki falu tánczenéjében, napjainkban szinte lehetetlen megkülönböztetni a jellegzetesen magyar vagy román elemeket és rétegeket. Mivel a juhtartás évszázadokon át a románság hagyományos gazdasági ágazatának számított, Erdélyben fokozatosan etnikus specifikummá vált. A mezőszéki és a kalotaszegi magyar közösségek rendre átvették

a szomszédságukban élő románok specifikus tejelosztási rendszerét, valamint az ahhoz szervesen kapcsolódó esztenatársaság Szent György napján szervezett, sajátos struktúrájú tejbemérését, mely ugyanakkor nem található meg az etnikailag homogén Székelyföldön (Szabó Á. T. 2002).

Az erdélyi magyar nyelvterületeken és szórványközösségekben napjainkban nagyon gyors akkulturáció zajlik. A modernizáció és a globalizáció hatására a tradicionális, elsősorban a szájhagyomány útján tovább élő, magyar nyelvhez kötődő népi kultúra számos eleme hirtelen elveszítette korábban játszott szerves funkcióját, sajátos jelentéseit, etnikai identitást termelő szerepét. A tradicionális mintákat felváltó új kulturális elemek közösségeikben már rendszerint a román többség közvetítésével, éppen a korábban domináns, magyar népi és nemzeti kultúra presztízsének rovására honosodnak meg (Biczó 2000: 8).

A román és az angol nyelvű populáris kultúra napjainkban a gyors akkulturáció során egyre inkább felértékelődik az itt élő magyar fiatalok életében, amit elsősorban a tévé segít elő és közvetít feléjük. Ennek az új, nagyon népszerű közkultúrának azonban már egyáltalán nincs magyar identitást hordozó vagy képező szerepe. Ugyanakkor azok az intézmények (iskola, egyház), melyek továbbra is forgalmazni tudták volna a magyar nyelvre épülő kultúrát, fokozatosan kiszorultak a magyar közösségek mindennapi életéből. A tradicionális folklór elértéktelenedése, majd eltűnése előbb csak felgyorsította a szórványközösségek gyors művelődési betagozódását, adaptálódását és integrációját a románságba, majd hatékonyan elősegítette a magyar személyek és családok etnikai aszimilációját is.

Az a táncházmozgalom, mely Magyarország és Erdély nagyobb városaiban, egyetemi és kollégiumi közösségeiben az 1970-es évek elejétől kezdődően bontakozott ki, elsősorban a mezőszegi és dél-erdélyi magyar szórványközösségek interetnikus hatásokban gazdag folklórájának tulajdonított szimbolikus jelentőséget. Éppen ezért az a paradox helyzet állt elő, hogy míg a városi, fiatal, magyar értelmiségi réteg jelentős része napjainkig deklarálja például a mezőszegi folklór közösségformáló és identitást megerősítő szerepét, addig a szórványban élő magyar fiatalok körében ez a szájhagyomány útján megőrzött, régies jellegű kultúra teljesen elértéktelenedett (Könczei Cs. 2003, 2004; Könczei Á.–Könczei Cs. 2004).

Az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben az erdélyi magyar falusi szórványközösségekből is jelentős migráció indult közelebbi vagy távolabbi városok felé. A bukaresti hatalom a második világháborút követő évtizedekben, de különösen 1965 után tudatosan és erőszakosan meg akarta változtatni az erdélyi történelmi városok etnikai szerkezetét, elsősorban az erőszakos iparosítás keretében és segítségével. Ennek a programnak a keretében a különböző vidékekről érkező családokat tudatosan úgy vegyítették össze az újonnan felépített lakónegyedekben, hogy ott magyar többség egyetlen új városrészben vagy lépcsőházban se alakulhasson ki.

A magyar falusi közösségekből román jellegű, többségű városokba betelepedett falusi családok fiatal tagjai csakhamar számtalan, bonyolult problémával szembesültek.

A földműves közösségekből kilépőknek a városi iskolákban addig ismeretlen, teljesen új, ipari szakmákat kellett elsajátítaniuk. Az integrációs jellegű mobilitási gyakorlat keretében pedig hirtelen megnőtt otthon is a szakképesítés presztízse, ami hamarosan az érettségizett fiatalok számának látványos emelkedésével is járt. A fiatalok társadalmi beilleszkedése, szocializációja során első lépésként elengedhetetlen volt a befogadó közeg nyelvének, értékrendjének, kultúrájának és mentalitásának a megismerése. Ez a strukturális integráció ugyanakkor gyökeres kultúraváltással, akkulturációval is járt, ami már (különösen gyermekeiknél) előkészítette a család korábbi identitásától való eltávolodást. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy a városra beköltözött személyek életében jelentősen meggyengült a faluban maradt magyar közösség kontrollja. A román környezetbe került falusi magyar családok első nemzedéke előbb csak határozottan megtagadta a faluról hozott sajátos közösségi értékrendet, majd gyermekeik körében tovább folytatódott ez a szülőknél tapasztalt társadalmi és kulturális eltávolodás a kibocsátó falutól, ami végül is legtöbbször az anyanyelv tudatos át nem adásában, valamint az etnikai identitás felcserélésében finalizálódott. Az erőltetett és a gyors urbanizációval járó szocializációs problémák a magyar betelepülők identitásszerkezetében is súlyos zavarokat okoztak, tovább terheltek a faluról származó első és a második nemzedék városi beilleszkedését. Ugyanakkor a román többségű városokba beköltözött magyar fiatalok kultúrája, életmintája és identitása csakhamar visszahatott a kibocsátó falusi közösségek életstratégiájára (Bodó B. 1998: 77–85).

Az 1992-es népszámlálás adatai szerint a romániai magyarság 43,75%-a (710889 lakos) falun és 56%-a (vagyis 914070 személy) pedig városon élt. Az urbánus közegben élő magyarság 30,40%-a (vagyis 278151 személy, tehát a romániai összmagyarság 17,12%-a) már olyan településekben lakott, ahol nem érte el az illető város népességének 20%-át sem (Szilágyi N. 1997a). Ez a társadalmi és etnikai realitás ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a magyar szórványlétnek Erdélyben elsősorban urbánus közegben van nagyobb tétje.

Míg a városi magyarság jelentős része (30,40%-a) olyan településben élt, ahol a magyarság százalékos aránya kicsi, addig az összromániai népességnek csak 7,38%-a él olyan faluban, ahol a magyarság nem érte el a 20%-ot (Szilágyi N. 1997a). A városra irányuló migráció elsősorban az elszigeteltebb falusi szórványközösségekben okozott súlyosabb problémákat, ahol csakhamar maga után vont a korábban ott működő szerves társadalomszerkezet és intézményrendszer gyökeres átstrukturálódását is. Mivel az erdélyi falusi szórványközösségek mozgékonyabb közép-nemzedéke az 1962-es kollektivizálás után tömegesen városra költözött, gyermekeik és unokáik már ott végezték tanulmányaikat, majd ugyanott munkát kaptak és családot alapítottak.

Az 1968-as területi, adminisztratív rendezés során az elnéptelenedett helységeken megszüntették előbb a polgármesteri hivatalt, majd a diáklétszám drasztikus csökkenése után felszámolták az oktatást az általános iskola V–VIII. osztályos, felső tagozatán is. Majd az alsó tagozat csendes leépülése következett: ott előbb összevont osztályban tanultak az I–IV. osztályos gyerekek, de a fiatal családok tömeges távozása után vé-

gúl az is megszűnt működni. A helyben maradt szülők ilyen falvakban általában több lehetőség közül választhattak: egyesek távolabbi bentlakásos városi magyar iskolába küldik gyermekeiket, vagy az egész család elköltözik városra, azonban a legtöbben beíratják őket a helyben vagy a legközelebbi, szomszédos településben működő román iskolába (Murvai 2001).

Az erdélyi magyar falusi közösségek egészen a kollektivizálásig szigorúan elzárkóztak a vegyes házasságoktól. A román és a magyar családok egyformán elítélték a különböző nyelvű, felekezetű, kultúrájú fiatalok párkapcsolatát, mivel véleményük szerint, azok legtöbbször etnikus jelleget kölcsönöztek még a rokonságon belüli családi vitának is (Mirk 1999). Azonban már a két világháború közötti évtizedekben az etnikailag vegyes családok száma csendesen el kezdett növekedni. Az erdélyi magyar szórványközösségekben és nyelvszigetekben különösen 1965 után ugrásszerűen megnövekedett a vegyes házasságok száma. Az 1992-ben végzett népszámlálás idején Romániában összesen 407509 olyan házasságot regisztráltak, melyben a családfő magyar volt. Ugyanakkor összesen 45444 magyar férfi román nővel kötött házasságban, 48969 magyar aszszony pedig román férj mellett élt. Az összeírás idején a vegyes házasságokból származó gyermekek jelentős részét román nemzetiségüként regisztrálták.

A családfő nemzetisége	A családok száma	Ebből gyermeke van	A gyermek nemzetisége magyar	
			Családok száma	Százalék
Magyar	45444	32341	11248	35%
Rómán	48969	32691	5530	17%

A fenti táblázat adatai azt is jelzik, hogy míg a magyar apától származó kisgyermekek 35%-át az összeírók még magyar nemzetiségűnek jegyezheték be, addig román családfők mellett élő magyar anyák gyermekei közül már jóval kevesebben (17%) válhattak magyarrá (Veres 2000: 51).

Az etnikailag vegyes családokban a gyermekek identitását több tényező is meghatározta. Például egy csecsemő felekezetének kiválasztása sok esetben, egy egész életre eldöntötte nemzeti azonosságtudatának alakulását is. Erdélyben egészen napjainkig az az íratlan szabály működött, hogy a fiúk apjuk vallását örökölték, míg a lányokat anyjuk hitére keresztelték. Mivel ebben a régióban a felekezetek már viszonylag korán etnicizálódtak, az ortodox hitre keresztelt kisgyermek rendszerint románná vált.

A gyermekek azonosságtudatának artikulálódását másodsorban az iskola nyelvének kiválasztása is meghatározza. Ha egy vegyes családból származó kisgyermeket szülei román óvodába, osztályba íratnak, akkor abban az iskolás közösségben elsősorban csak román barátok társaságában cseperedik fel, csak a román kultúrával ismerkedik meg. Az iskolai évek ugyanakkor alapvetően meghatározzák párválasztását is, mivel az erdélyi fiatalok élettársukat rendszerint középiskolás éveikben szemelik ki. Az etnikailag vegyes településekben a különböző ajkú kisgyermekek és fiatalok általában egy térben

szocializálódnak. Természetesnek vélik, s viszonylag korán tudatosítják, hogy a szomszédban lakó kisgyermek más ajkú, felekezetű és kultúrájú. Ugyanakkor a hétköznapi szintjén zajló találkozásaik során az utcán, az óvodában, az iskolában, mulató- és szórakozóhelyeken azt is természetesnek vélik, hogy ott elsősorban a többség nyelvén kommunikálnak.

Az erdélyi falvakban végzett anyakönyves felméréseink azt tükrözik, hogy a „vegyes” párkapcsolatok 1962 után elsősorban a fiatalok tömeges migrációja révén gyarapodtak látványosabban (Pozsony–Szabó szerk. 2004). A fiatalok lokális, társadalmi és kulturális mobilitása nagyon sokszor együtt járt etnikai exogámiával is. Ez a folyamat már korábban megindult azokban a mezőségi településekben, ahol a magyarság abszolút kisebbséget alkotott, tehát nem érte el az összlakosság 20-10%-át sem. A vegyes házasságok kialakulását ugyanakkor messzemenően elősegítette a hétköznapi kulturális minták kiegyenlítődése, a szoros (lokális, nemzedéki, társadalmi) kapcsolatrendszer, román nyelvű kommunikáció, valamint egy sikeresebb életpályaépítés reménye a többség keretében. A városra irányuló elvándorlás azonban megnehezítette az otthonmaradt fiatalok belső párkapcsolatát is, mivel a helybéli magyar fiatalok hiánya azt eredményezte, hogy legtöbbször a román többség sorából választottak élettársat. A falusi magyar közösségek gyors apadása elsősorban a dél-erdélyi és a mezőségi magyar szórványokban, szigeteken élő fiatalok párválasztásában okozott alapvető problémákat. Míg a faluban lakó román társaik a szomszédos helységben csakhamar megtalálták szívük párját, addig a magyar nemzedéktársaik csak 50-100 kilométerre fekvő településben találkozhatnak hasonló anyanyelvű és felekezetű fiatalokkal.

Az etnikailag exogám párkapcsolatok végül is azt eredményezték, hogy egy-egy rokonságon belül különböző nyelvű, felekezetű, kultúrájú és identitású családtagok élnek és találkoznak. Tehát a román nyelvű kommunikáció már nem csak az utcán, az iskolában, a kocsmában, üzletházban vagy a tanácsnál zajlik, hanem belopakodott fokozatosan a privát, családi szférába is. Mindez azt is eredményezte, hogy egy kisgyermek szocializációja során már két nyelvet, kultúrát, vallást, érték- és szokásrendet, mentális és kulturális mintákat sajátíthat el. Ugyanakkor a szórványban felcseperedő kisgyermek saját identitását rendszerint a más ajkú, vallású, értékrendű családtagok, rokonok, barátok, iskolások, szomszédok és falustársak közelében alakítja, építi és reprezentálja. Éppen ezért a magyar múlt, kultúrához, emlékünnepekhez és helyekhez fűződő kapcsolatát, identitásának reprezentációját legtöbbször már nem is vállalja nyíltabban vagy határozottabban, mivel azt rendszerint értelmiségiekre, lelkészekre vagy pedagógusokra hárítja (Feischmidt 1994). Azonosságtudatának szerkezetében azonban továbbra is fontos szerepet játszik a lokális identitás, a helyi, ismert, falusi életvilághoz való tartozás.

A vegyes párkapcsolatok gyarapodásával egyidőben az erdélyi magyar szórványban dolgozó papok fokozatosan arra kényszerültek, hogy az egyházi szertartásokhoz kapcsolódó szövegek jelentős, fontosabb részét románul is elmondják, hogy a magyarul nem értő családtagok, szomszédok, falustársak, barátok is megértsék azt. Az erdélyi szór-

ványlelkészek jórésze napjainkban rendszerint már legtöbbször kétnyelvű liturgia megtartására kényszerül keresztelők, házasságkötés és temetés alkalmával. Azokban a városi és falusi szórványközösségekben, ahol az asszimiláció már kiteljesedett, a magyar sok esetben csak rituális nyelvként él és működik. Azok a kisgyermek, akik már saját családjukban sem beszélnek magyarul, azok csak a konfirmáció vagy az első szent áldozás előtt találkoznak szüleik vagy nagyszüleik nyelvvel. Rendszerint úgy tanulják meg a legfontosabb imákat és énekek szövegeit, hogy azokat voltaképpen nem is értik (Máthé D. 2007: 62–63; Vetési 2001: 105–252).

A modernizációt és a globalizációt kísérő jelenségek (pl. individualizáció, közösségek és történelmi egyházak szétesése, térvesztése) sajátos módon hatnak az erdélyi magyar szórványközösségek vallásos hitéletére is. Míg a 20. század elejéig egy-egy szórványban élő magyar közösség felekezeti rendszerint zárt, kompakt, összefüggő csoportot alkotott, a polgárosodás és a migráció hatására kibontakozó individualizáció közösségükben is csakhamar fokozta és elősegítette az egyéni életpályaépítés szabadságát. Habár a protestáns kisközösségek elterjedése a homogén magyar területek hitéletét és világképét is gyökeresen átstrukturálta, de azokhoz képest a szórványban élő magyar személyek és családok már legtöbbször román nyelvű vallásos csoportokba integrálódnak. A szülők betagozódása egy ilyen közösségbe csakhamar maga után vonja gyermekeik kapcsolatrendszerének gyökeresebb átrendeződését is, ugyanakkor a román nyelvű, de már azonos vallású többség párválasztásukat is hatékonyan modellálja, befolyásolja és behatárolja.